

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

Kutadgu Bilig'de "Bağırsak" Sözcüğünün Kazandığı Anlamlar Meanings of the word "gut" in Kutadgu Bilig

DOI: 10.5281/zenodo.12625150

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
26.05.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
02.07.2024

**Türk Dili ve
Edebiyatı
İncelemeleri
Dergisi**

Tuba ÇELİK
Hatay MKÜ/Yüksek Lisans
Öğrencisi
tubacelik1520@gmail.com

ORCID ID
<https://orcid.org/0009-0000-2683-3391>

Öz

İnsanlar yaşamların boyunca kullandıkları kelimelere bakıldığında her sözcüğün sözlüğün ilk anlamıyla kullanmadıkları onlara mecaz ve soyut anlamlar yükledikleri görülür. Sözcüklerin ilk anlamlarıyla kullanılan monotonluktan sıyrılıp onları canlı bir üslupla sunmayı başarmışlardır. Nitekim Türk dili yapısı gereği soyut kavramlara ve mecaz anlamlara açık bir dildir. Bunu Türk dilinin elimizdeki ilk örneklerinden itibaren görmekteyiz. Mecaz ve soyut anlamların dışında çok anlamlı öğelerle karşılaşmaktayız. Orta Türkçe dönemi olan Karahanlı Türkçesi ve onun eseri olan Kutadgu Bilig'de de çok anlamlılık, soyut ve mecaz anlamlarla karşılaşmaktayız. Bunun örneği olarak Kutadgu Bilig'de geçen bağırsak sözcüğü verilebilir. Bağırsak sözcüğü Kutadgu Bilig'de temel anlamının dışında çok anlamlı, soyut ve mecaz kullanımları yaygındır. Kutadgu Bilig'de bağırsak sözcüğü insan organı olarak kullanılmayıp esirgeyen, merhametli, şefkatli, gönüden bağlı (candan bağlı), yakın, sadakat, samimiyet, sadık, gönülden (severek), vefa, sevgili (hitap), isteyerek (canıgönülden), hürmet, muhabbet ve ihlas ve iyilik anlamlarında kullanılmıştır. Bu çalışmada Kutadgu Bilig'de geçen bağırsak sözcüğünün hangi anlamlara geldiği tespit edilmiş ve örnekleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, bağırsak, mecaz

Abstract

When people look at the words they use throughout their lives, it is seen that they do not use every word in the first meaning of the dictionary, but they attribute metaphorical and abstract meanings to them. They have managed to get rid of the monotony used with the first meanings of words and present them in a lively style. As a matter of fact, Turkish language is a language open to abstract concepts and figurative meanings due to its structure. We see this from the first examples of the Turkish language we have. Apart from figurative and abstract meanings, we encounter polysemous elements. We also encounter polysemy, abstract and figurative meanings in Karakhanid Turkish, which is the Middle Turkish period, and its work Kutadgu Bilig. As an example of this, the word gut in Kutadgu Bilig can be given. In Kutadgu Bilig, the word intestine has multiple meanings, abstract and metaphorical uses apart from its basic meaning. In Kutadgu Bilig, the word intestine is not used as a human organ, but it is used in the meanings of sparing, merciful, compassionate, devoted, close, loyalty, sincerity, loyal, heartfelt (lovingly), loyalty, beloved (address), willingly (from the heart), reverence, affection, love and ihlas and goodness. In this study, the meanings of the word intestine in Kutadgu Bilig are determined and examples are given.

Keywords: Kutadgu Bilig, gut, metaphor

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

GİRİŞ

Kutadgu Bilig edebiyatımız açısından çok önemli bir konuma sahiptir. Türk dilinin en eski kayıtları olan Çoyr yazıtı ve dönemin en önemli yazıtı olan Orhun yazıtları da Türk dili için önemlidir. Ancak taşa yazılmaları ve sınırlı sayıda olmalarından ötürü bir Kutadgu Bilig'in içeriğine göre daha sınırlı sayıdadır. Kutadgu Bilig'in 6645 beyitten oluşması ve kullanılan cümlelerin yoğun bir anlam içermesi onu değerli kılan bir husustur. Eser 11. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen günümüze ışık tutmaktadır. Eserde kelimelerin anlam dünyasının zenginliği görülmektedir. Buna örnek olarak Kutadgu Bilig'de kullanılan bağır sak kelimesini verebiliriz. Bağır sak kelimesi Eski Türkçe döneminden başlanarak çok anlamlı olarak kullanılmıştır. Kutadgu Bilig'de bağır sak kelimesinin kullanımı merak edilmiştir. Bu kullanım çeşitliliği Türk dilinin çok anlamlı ve zengin bir dil olduğunu bir kez daha vurgulanmaktadır.

Çalışma için öncelikle Kutadgu Bilig'in dizini taranmış, ilgili beyitler belirlenmiş, ardından hem çeviriyazıları hem de günümüz Türkçesine aktarılmış biçimleri ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan bağır sak kelimesi anlamlarına göre tasnif edilmiştir.

Orta Türkçe Dönemi (11.yy-16. yy)

Türkler 10. yüzyılda İslâmiyet'i kabul ederek Eski Türkçe döneminden Orta Türkçe dönemine geçilmiştir. Ancak Orta Türkçe dönemine geçişle beraber yazı dili geleneği değişmemiş, aynen devam etmiştir. Bu evrede yeni yazı dilleri oluşum sürecine girmiştir. Orta Türkçe döneminde yazı dili bir süre beraber devam ettikten sonra özellikle Harez m Türkçesinden sonra iki ana yazı dili meydana gelmiştir. Bunlardan Güneye göç edenler Oğuzlar ve Doğu grubudur. Doğu grubu daha sonra ikiye ayrılıyor: Kuzeye göç edenler Kıpçaklar ya da Kıpçak Türkçesi olarak isimlendirilirken Doğuda kalanlar ise Doğu Türkçesi olarak isimlendirilmektedir. Orta Türkçe dönemi yazı dillerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Karahanlı Türkçesi (11-13. yy); 2. Harez m Türkçesi (14.yy), 3. Kıpçak Türkçesi (Altın Orda Kıpçak Türkçesi) (13-16. yy) Memlûk Kıpçak Türkçesi (14-16. yy) Ermeni Kıpçakçası (16-17. yy), 4. Eski Anadolu Türkçesi (13-15. yy), 5. Çağatay Türkçesi (15-19.yy).

Karahanlı Türkçesi (11. yy-13. yy)

Karahanlı Türkçesi döneminde başkent Kaşğardır. Kaşğar, dönemin önemli kültü merkezi haline gelmiştir. Bu dönemin eserleri şu şekilde sıralanabilir: Dîvânü Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Kur'an Tercümesi.

Orta Türkçe dönemini başlatan Karahanlı Türkçesini tamamen Eski Türkçeden kopuk bir Türkçe olarak algılamak yanlış olacaktır. İki dönem arasında birbirini bıçak gibi yaracak farklılıklar görmek zordur. Bir dönemdeki ses olayları olsun harf değişiklikleri olsun birden bire olmaz, zamanla bir evreden diğerine; birbirine yakın unsurlara benzeyerek gelişir. Bu dönemin şekil ve gramatikal unsurlarına bakıldığında Eski Uygur Türkçesiyle belirgin bir fark yok denecek kadar azdır. Karahanlı Türkçesini Eski Uygur Türkçesinden ayıran özellik hem Karahanlıların İslâmiyeti kabul etmiş olmaları hem de sözvarlığının etkisidir. Sözvarlığı incelendiğinde Arapça ve Farsça tesirinin Eski Türkçeye oranla gözle görülür derecede bir artış yaşanmıştır.

Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig mutlu olma bilgisi anlamına gelmektedir. Edebiyatımızda siyasetname türünün ilk örneğidir. 11. yüzyılda İslâmî çerçevede oluşturulmuş 6645 beyitten oluşan bir eserdir. Eserin yazarı Yûsuf Has Hâcip'tir. Yûsuf Has Hâcip hakkında bilinenler Kutadgu Bilig'e sonradan eklenmiş olan biri mensur, diğeri maanzum iki mukadimedede ve eserin bazı beyitlerinde yer alan bilgilerden ibarettir. Buna göre şair Balasagun'da dünyaya gelmiştir. Şair eserini bir buçuk yılda Balasagun'da yazıp Kâşğar'da tamamlayarak 1069-1070 yılında Karahanlılar'ın hakanı Süleyman Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunulmuştur. Şairin kudretini takdir eden hakan kendisine "görevlerin en incesi olan" has hâciblik mansıbını vermiştir.(İslâm Ansiklopedisi, 478) Eserde sembolik olarak dört karakter bulunur. Bu karakterler ve temsil ettiği sembolik anlamlar şu şekildedir: Kün Togdı (doğru kanun, adalet), Ay Toldı (kut, baht), Ögdülmiş (anlayış, idrak, akıl), Ogdurmuş (akıbet).

Kutadgu Bilig'in bugüne ulaşan üç nüshası vardır. Bunlar: Herat, Mısır, Fergana nüshalarıdır. Herat nüshası, Şahrüh Döneminde 17 Haziran 1439'ta istinsah edilmiş olup Uygur harflidir. Osmanlı

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

tarihçisi Hammer, 18. asrın son yıllarında bu eseri bulup Viyana'ya götürmüş ve bazı eserin bazı sayfalarının kopyasını Paris'te bulunan Amedee Jaubert'e göndermiştir. Jaubert, 1825 yılında Journal Asiatique'de yayınlanan bir makale ile eseri bilim dünyasına tanıtmıştır. Bu nüsha hâlen Viyana'da Avusturya Devlet Kütüphanesi'ndedir. Mısır nüshası, 1374'ten önceki bir tarihte Kıpçak Türk kumandanlarından İzzeddin Aydemir adına Arap harfleriyle istinsah edilmiştir. Hıdiv Kütüphanesi müdürü Moritz eseri 1896 yılında kütüphaneyi düzenlerken bulmuştur. Bu nüsha, Kahire'de Mısır Devlet Kütüphanesi'ndedir. Fergana nüshası 14. yüzyılın ilk yarısında Arap harfleriyle istinsah edildiği düşünülmektedir. Bu nüsha Zeki Velidi Togan tarafından 1913 yılında Fergana'da bulunmuş ve küçük bir yazıyla tanıtılmıştır. Daha sonra tekrar kaybolan eser, bu sefer Özbek Bilgini Fitrat tarafından 1925 yılında bulunmuştur. Bu nüsha Taşkent'te bulunmaktadır (Akçeşme, 2019: 6).

Bağırsak Sözcüğü

Divan-ü Lügati-t Türk'te “bağırsak” kelimesi “bağırsak kişi” kelimesiyle beraber açıklanmıştır. Ve “merhametli, gönül alıcı kişi” olarak geçmektedir. (Atalay, 1985) Bu kelime Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Caferoğlu'nun sözlüğünde “bağırsak” kelimesi 1.bağırsak 2.merhamet (Caferoğlu, 1968, 31) olarak iki anlamla ifade edilmiştir. Bağırsak anlamına Uigurica metinlerinde rastlanırken merhamet anlamına da Manichaica metinlerinde rastlamaktayız. Bağırsak sözcüğünü “bağır” / “bağır” köküne dayandırabiliriz. Nitekim Tuncer Gülensoy'da Köken Bilgisi sözlüğünde bağır sözcüğüne dayandırıyor. Tuncer Gülensoy bağır sözcüğünü “göğüs” (Gülensoy, 2007) olarak anlamlandırıyor.

Bağır sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde 1. Kara ciğer, göğüs 2. Bir ilaçtır 3. Sevgili, akraba 4. Karın (Caferoğlu, 1968, 31) anlamlarına gelmektedir.

Bağırsak sözcüğü Karahanlı Türkçesinde bagarsuk: bağırsak (KT), bagırsuk: bağırsak (DLT II, KT), bağırsak: merhamet, merhametli, şefkâtlı (DLT II, KB, KT) (Üşenmez, 2006) şeklinde geçmektedir. Bağır sözcüğü ise Karahanlı Türkçesinde 1. Karaciğer (KB, DLT I), 2. Bağır, ciğer, yürek (DLT I, KB, DH) (Üşenmez, 2006) olarak geçmektedir.

Harezmi Türkçesinde bagarsuk: bağırsak (NF 295/3, HKT 142B/9), bağırsak: şefkatli, merhametli (KE 37v/19) (Ünlü, 2012) olarak geçerken bağır: bağır, göğüs, ciğer (NF 271/6, KE 247r/6, MM 38/1, HŞ 1183, İML 141, MN (2) 28/280) (Ünlü, 2012) olarak geçmektedir.

Kıpçak Türkçesinde bagarsuk: bağırsak (DM-GT-Kİ), bağırsak: 1. Bağırsak (KM) (bagarsuk, buvarsık) 2. Ciğer (KM)(Toparlı, 1993) olarak geçerken bağır: 1. Ciğer, kara ciğer (DM-GT-İM-Kİ-KM-TZ) (bavur I) 2.Bakır(KK) 3.Yayın uçları (MY), 4.Göğüs; her şeyin içi veya önü (NŞ) (Toparlı, 1993).

Çağatay Türkçesinde bagırsak (1): bağırma, bağırış (ŞSL), bagırsak(2): bağırsak uzvu (ŞSL) (Ünlü, 2013) olarak geçerken bağır: yürek, göğüs, ciğer (Ünlü, 2013).

Tarama Sözlüğünde bagırsak: bağarsık. Bağarsık (bagırsuk, bağarsak, bağırsuk, bağarsuk): Bağırsak, barsak (TS I 363) olarak geçerken bağır: 1.Göğüs, sine, ciğer 2. Akciğer 3. Karaciğer 4. Yürek (TS I 366) olarak geçmektedir.

Çağdaş Lehçelerde bağırsak sözcüğünün durumu şu şekildedir: bığarsığ (Ker.), bağırsağ (Er.), buğarsuğ (Telf.)(Kr. TS, 93), bursak (KKlp.), buursak “1. merhametli; 2. hamur işi”. [Alt. buur “1. karaciğer; 2. diyafram; 3. (mec.) göğüs, kalp”] (Alt.), bağır (YUyg.), bağırsag (Az.), bawırsak (Kzk.), bogırsak (Özb.), borhak (Bşk.), borsak (Kırg.), borzak (Tuv.) (Gülensoy, 2007).

Tablo 1: Bağırsak, bagarsuk / bagırsuk ve bağır kelimelerinin tarihi lehçelerde kullanımı

	Bağırsak	Bagarsuk, bagırsuk	Bağır
Eski Uygur Türkçesi	Bağırsak:1.bağırsak 2.merhamet (Caferoğlu, 1968, 31)	bagırsuk: bağırsak (Caferoğlu, 1968, 31)	Bağır:1. Kara ciğer, göğüs 2. Bir ilaçtır 3. Sevgili, akraba 4. Karın (Caferoğlu, 1968, 31)
Karahanlı Türkçesi	Bagırsak: merhamet, merhametli, şefkâtlı (DLT II, KB, KT) (Üşenmez, 2006).	bagarsuk: bağırsak (KT), bagırsuk: bağırsak (DLT II,	Bağır: 1. Karaciğer (KB, DLT I), 2. Bağır, ciğer, yürek (DLT I, KB,mDH)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

		KT)(Üşenmez, 2006)	(Üşenmez, 2006)
Harezmi Türkçesi	bağırsak: şefkatli, merhametli (KE 37v/19) (Ünlü, 2012)	bağırsak: bağırsak (NF 295/3, HKT 142B/9)(Ünlü, 2012)	bağ(ı): bağır, göğüs, ciğer (NF 271/6, KE 247r/6, MM 38/1, HŞ 1183, İML 141, MN (2) 28/280) (Ünlü, 2012)
Kıpçak Türkçesi	bağırsak: 1.Bağırsak (KM) (bağırsak, buvarsık) 2.Ciğer (KM)(Toparlı, 1993)	bağırsak: bağırsak (DM-GT-Kİ)(Toparlı, 1993)	bağır: 1. Ciğer, kara ciğer (DM-GT-İM-Kİ-KM-TZ) (bavur I) 2.Bakır(KK) 3.Yayın uçları (MY), 4.Göğüs; her şeyin içi veya önü (NŞ) (Toparlı, 1993).
Çağatay Türkçesi	bağırsak (1): bağıрма, bağırsık (ŞSL), bağırsak(2): bağırsak uzvu (ŞSL) (Ünlü, 2013)		bağır: yürek, göğüs, ciğer (Ünlü, 2013).
Eski Anadolu Türkçesi		bağırsak: bağırsık. Bağırsık (bağırsak, bağırsık, bağırsuk): Bağırsak, barsak (TS I 363)	bağır: 1.Göğüs, sine, ciğer 2. Akciğer 3. Karaciğer 4. Yürek (TS I 366)

Bu tabloda da gördüğümüz gibi bağırsak kelimesi Eski Uygur Türkçesinden Harezmi Türkçesi döneminde dâhil olmak üzere şefkatli ve merhametli anlamlarına geldiğini görmekteyiz. Bağırsak veya bağırsuk kelimesi ise Eski Uygur döneminden Kıpçak sahasına ve Eski Anadolu Türkçesinde de bağırsak organ adı olarak kullanılmış, Çağatay Türkçesinde bu anlamı bağırsak kelimesi karşılamaktadır. Merhametli, şefkatli anlamına gelen bağırsak kelimesi bu anlamını Harezmi Türkçesi dönemine kadar muhafaza edebilmiştir. Harezmi Türkçesinden sonra bu kelime organ anlamında kullanılmıştır.

Clauson, bağırsak; bağırsuk sözcüklerini açıklarken ön not şeklinde birtakım bilgiler vermektedir. Bu iki sözcüğün arasındaki fonetik farklılığın 14. yy.a kadar açık bir şekilde belli olduğuna ancak bu tarihten sonra ilk sözcüğe yani bağırsak “merhametli, yumuşak kalpli” sözcüğüne dair iz kalmadığına dikkat çekmektedir. Ancak ikinci sözcük olan “bağırsuk”un 13. yy.dan sonra bağırsak “iç organ olan bağırsak” şeklinde hâlâ yaşadığını belirtmektedir (Clauson, 1972: 319). Tietze, sözcüğü bağırsuk/bağırsık şeklinde ele alarak Eski Türkçe döneminde bağırsuk şeklinde olduğunu belirtmiş ve bugün bilinen anlamıyla “ince ve kalın bağırsak” olarak tanımlamıştır (Tietze, 2002: 260). Sözcük bağırsak şeklinde Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır. Türkçe Sözlükte “Sindirim organının mideden antüse kadar olan, ince bağırsak ve kalın bağırsaktan oluşan bölümü” şeklinde tanımlanırken (TS), tıp literatüründe ise “Sindirim kanalında mideden sonraki bölüm” olarak tanımlanmıştır (Dökmeci, 2014: 96). (Ekmen, 2018: 203).

Hülya Arslan Erol, bağır kelimesindeki anlam değişimlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Bağır: Anlam genişlemesine uğramış kelimelerden biridir. Daha Eski Türkçe döneminde çok anlamlıdır. Bu hem kelimenin kullanım sıklığını hem de eskiliğini göstermektedir. Kelime somuttan soyuta doğru meydana gelen anlam değişimine D. Aksan da (2000: 78) “başlangıçtaki “karaciğer” kavramının aktarmalı kullanımı temel anlamdan yan anlama yönelme biçiminde olmuştur” diyerek değinmektedir. Kelime için Clauson’un ifadeleri şöyledir : “Tam olarak ciğer’ çeşitli genişlemiş ve mec. anlamlarla, ikincisi temelde ciğerin duyguların kaynağı olduğu inancından çıkıyor. Türkü VIII, Uyğ.VIII, Hak., Çağ. XV, Hwar.XIV, Osm. XIV bağır ‘ciğer’ asıl anlamda ve duyguların kaynağı olarak; bütün dönemlerde yaygın.” (Clauson 1972 317)

ETG karaciğer, karın; dost, akraba

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

EUTS	1. karaciğer, göğüs 2. bir ilaçtır
Kaş.	Bağır; karaciğer “bağır: Karaciğer. Kimseye boyun eğmiyen adam için bedük bağırılık denir ki ciğeri büyük demektir. Yayın orta yerine de ya bağrı adı verilir.” (Atalay 1985a: 360)
KB	bağır, karaciğer
SN	göğüs, ciğer
Mar.	bağır, yürek, göğüs, kalp
KG	karaciğer
DK	bağır, göğüs, ciğer
ŞŞÇ	göğüs, bağır
TS	1. göğüs, ciğer, sine 2. akciğer 3. karaciğer, 4. Yürek “Geh yüregın ağrıtır geh bağırını Geh beli, geh göğsü vü geh yağırını” (TS I 366) (göğüs, sine) “Bağırdan kan gelmekliğe assısıvar; süci ile kaynatıp mazmaca edilecek diş ağrısını giderür.” (TS I 367)(akciğer) (Erol, 2014).

Özkan ise bağır sak kelimesini şu şekilde tanımlamaktadır:

Bağır sak kelimesi bağır / bagar “karaciğer, karın” kökünden +su-k ekleriyle bağır sak şeklinde türemiş (Sevortyan 1978: 19-20; Gabain 1988: 45, 266) ve dudak uyumuna tâbi olarak bağır sak şekli almıştır. Aynı dönemde aynı kökten ve benzer şekilde türeyen (bağır+sa-k >) bağır sak ise “nazik, merhametli” anlamları taşımaktadır (Clauson 1972: 319-320). İki kelime bir müddet setesiz olarak kullanıldıktan sonra “nazik, merhametli” anlamlarına gelen bağır sak sözü kullanımdan düşmüştür (Özkan, 2020).

Başdaş da bağır sak kelimesini şu şekilde açıklamaktadır:

Bağır sak: Sindirim sisteminin mide ile boşaltım kısmına kadar olan boru biçimindeki kalın ve ince kısmı. ET. bağır sak, DLT. bağır sak, Kzk. bawır sak, Krg. boorsok, Tat., Özb. içek, Uyg. işey. Türkçe bağır/böğür (karaciğer, göğüs) isimleri ile bağır-, böğür- filleri kökteştir. +sa- eki, üzerine geldiği isimlere “istek” anlamı katan bir fiil yapma ekidir. Bağır+sa-: hoşlan-, canı çek-, acık-. -k ise isim yapma ekidir (bağır+sa-k). Söz konusu organ, göğüs kafesinin altında bulunduğu, sindirim sisteminin bir parçası olduğu ve ses çıkardığı için bu şekilde adlandırılmış olmalıdır (Başdaş, 2004).

Bağır sözcüğünün üzerine eklenen +sa- isimden fiil yapım eki üzerine Galip Güner Doktora tezinde şu şekilde bahsetmektedir:

+sA-İsimlere gelerek onlardan “arzu, istek ve ihtiyaç” bildiren fiiller türeten bir ektir. Karahanlı sahasında fiilden fiil yapan bir ek olarak da kullanılmaktadır. Hacıeminoğlu bu durumun Türk dilinin genel kurallarına aykırı olduğunu, aynı ekin isimden fiil ve fiilden fiil türetmeyeceğini; fakat +sA- ekinin bu kuralın dışında kaldığını belirtir. Ercilasun bu ekin Divanü Lûgat-it Türk'teki kullanılış biçimlerini ele aldığı makalesinde fiilden fiil yapma görevinde kullanılan -sA- ekine eserdeki kırmızı mürekkepli hareketlerden yola çıkarak itiraz eder. Divan'da bulunan barısâ- “gitmek istemek”, körüsê- “görmek istemek”, alısâ- “almak istemek” örneklerinden hareket eden Ercilasun, bu fiillerin asıl şekillerinin barığ+sâ-, körüg+sê-, alığ+sâ- şeklinde olduğunu; Kilisli Rifat, Atalay, Clauson ve Dankoff'un kırmızı mürekkeple hareketlenmiş oldukları için dikkate almayarak atsâ-, ötsê-, itsê- şeklinde okudukları fiillerin ise aslında hareket dikkate alındığında atısâ-, ötüsê- ve itisê- okunmaları gerektiğini belirterek Divan'da fiilden fiil yapma eki -sâ-, -sê-'den bahsedilemeyeceğini; ancak fiilden isim yapma eki -g'den veya -g düşünce onun yerini alan -i, -u, -ü'den sonra -sâ-, sê'nin geldiğini ve bu ekin ew+sê-, et+sê- kelimelerinde olduğu gibi isimden fiil yapma eki kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.

açığsa- “canı acı istemek” (< açığ “acı” +sa-, EDPT 24)
er açığsâdı “Adamın canı acı istedi.” (DLT I-234)

bağırsa- “canı ciğer istemek” (< bağır “ciğer” +sa-, EDPT 320)
er bağır sâdı “Adamın canı ciğer istedi.” (DLT II-319)

balıqsa- “canı balık istemek” (< balıq+sa-, EDPT 338)
er balıqsâdı “Adamın canı balık istedi.” (DLT II-320)
barığsa- “gitmek istemek” (< barığ “gitme işi” +sa-, EDPT 361)
ol ewke barığsâdı “O, eve gitmek istedi.” (DLT II-319) (Güner, 2008).

BULGULAR

Esirgeyen

Esirgemek: 1. Birini korumak, himaye etmek. 2. Bir şeyi yapmaktan veya vermekten kaçınmak.

sewüg sawçı ıdtı bağır sak idi

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

bodunda talusu kişide kedi (34)

“Esirgeyen rabbim halkın en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.”

Olarda bağırsak özüne özüñ,

adın bolmağay sen uzatma sözüğ (2940)

“Seni onlardan daha çok esirgeyecek olan yine kendinsin; sözün kısası, bu başka bir kimse olamaz”

Merhamet / Merhametli

Merhamet: a. Ar. merhamet Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma.

Merhametli: sf. Acıması olan, merhamet eden.

Atada anada bağırsak bolup,

tiler erdi tutçı bayattın kolup (41)

“Atadan ve anadan daha merhametli idi ; Tanrıdan dâima bunu niyaz eder, bunu dilerdi.” Bu beyit Peygamber Aleyhi'sSelâmın Medhini Söyler (Yalavaç Aleyhi'SSelâm Ögdisin Ayur) babının içinde yer alır. Peygamberimize övgüler bulunmaktadır.

Ukuş ol saña edgü andlığ adaş,

bilig ol saña ked bağırsak kadaş (317)

“Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeşdir.” 10. Bâb olan Bilgi ve anlayışın fazilet ve faydasını söyler'in içerisinde yer almaktadır. Bu beyitte akıl ve bilginin öneminden bahsedilmektedir.

Anada atada bağırsak bolup,

ayada tutar sen küler yüz urup (717)

“Gün olur, annedenbabadan daha merhametli olursun; güler yüz göstererek, insanı el üstünde taşırsın.” Hükümdarın Ay-Toldı'ya öğüdünü, cevabını içermektedir.

Bayatka şükür kıldı öğdi üküş,

ayur ay idim sen bağırsak küstüş (1030)

“Tanrıya şükür etti, onu çok öğdü ve dedi:— Ey rabbim, sen merhametli ve azizsin.”

Negü ter eşitgil yiti közlüg er,

kişike bağırsak köni sözlüg er (1133)

“Bak, keskin gözlü, doğru sözlü ve merhametli insan ne der.”

Seniñ cânıñı bir bağırsak idi,

maña bersü kadğun meni kodmadı (1231)

“Bir de merhametli rabbim, senin yerine, benim canımı alsa idi de, bana bu acıyı göstermese idi.”

tam erdiñ artuk bağırsak akı,

seniñde bağırsak törütgen takı (1243)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

bodunda talusu kişide kedi (34)

“Esirgeyen rabbim halkın en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.”

Olarda bağırsak özüne özüñ,

adın bolmağay sen uzatma sözüğ (2940)

“Seni onlardan daha çok esirgeyecek olan yine kendinsin; sözün kısası, bu başka bir kimse olamaz”

Merhamet / Merhametli

Merhamet: a. Ar. merhamet Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma.

Merhametli: sf. Acıması olan, merhamet eden.

Atada anada bağırsak bolup,

tiler erdi tutçı bayattın kolup (41)

“Atadan ve anadan daha merhametli idi ; Tanrıdan dâima bunu niyaz eder, bunu dilerdi.” Bu beyit Peygamber Aleyhi'sSelâmın Medhini Söyler (Yalavaç Aleyhi'SSelâm Ögdisin Ayur) babının içinde yer alır. Peygamberimize övgüler bulunmaktadır.

Ukuş ol saña edgü andlığ adaş,

bilig ol saña ked bağırsak kadaş (317)

“Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur; bilgi senin için çok merhametli bir kardeştir.” 10. Bâb olan Bilgi ve anlayışın fazilet ve faydasını söyler'in içerisinde yer almaktadır. Bu beyitte akıl ve bilginin öneminden bahsedilmektedir.

Anada atada bağırsak bolup,

ayada tutar sen küler yüz urup (717)

“Gün olur, annedenbabadan daha merhametli olursun; güler yüz göstererek, insanı el üstünde taşırsın.” Hükümdarın Ay-Toldı'ya öğüdünü, cevabını içermektedir.

Bayatka şükür kıldı öğdi üküş,

ayur ay idim sen bağırsak küstüş (1030)

“Tanrıya şükür etti, onu çok öğdü ve dedi:— Ey rabbim, sen merhametli ve azizsin.”

Negü ter eşitgil yiti közlüg er,

kişike bağırsak köni sözlüg er (1133)

“Bak, keskin gözlü, doğru sözlü ve merhametli insan ne der.”

Seniñ cânıñı bir bağırsak idi,

maña bersü kadğun meni kodmadı (1231)

“Bir de merhametli rabbim, senin yerine, benim canımı alsa idi de, bana bu acıyı göstermese idi.”

tam erdiñ artuk bağırsak akı,

seniñde bağırsak törütgen takı (1243)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

“Sen benim için çok merhametli ve cömert bir baba idin; fakat yaratan senden daha merhametlidir.” Bu beyitte bağırsak kelimesi Tanrı için merhametli ifadesiyle kullanılmıştır.

Bodun koy sanı ol begi koyçısı,
bağırsak kerek koyka koy kütçisi (1412)

“Halk koyun gibidir; bey onun çobanıdır; çoban koyunlara karşı merhametli olmalıdır.”

Ayur ay bağırsak kişide burun,
kapuğum kurıtıñ kor ittiñ orun (1558)

“Ey merhametli insan, ey insanların ileri geleni, kapımı kimsesiz ve yerini boş bıraktın.”

Bağırsak bayat kör üdürmiş kulin,
kişedi ukuş birle kılın tilin (1838)

“Merhametli Tanrı seçmiş olduğu kulunun hareketini ve dilini akıl ile kösteklemiştir.” Bu beyitte bağırsak bayat “merhametli Tanrı” kelimesinde bağırsak’ı Tanrı’nın sıfatı olarak kullanmıştır.

Negü ter eşitgil bağırsak kişi,
bağırsaklık ol kör kişilik başı (1945)

“Dinle, şefkatli insan ne der; insanlığın başı merhamettir.”

Bağırsaknı öğdi ukuşluğ üküş,
bağırsak kişiler kişike kütüş (1946)

“Merhametli insanı akıllı çok öğdü; merhametli kimse insan için azizdir.”

Bağırsaknı bulsa bağırka urun,
maña mundağ aydı bilig hem ukuş (1947)

“Merhametli birini bulursan, bağırına bas; bilgi ve akıl bana böyle dedi.”

Köñül tutsa kodkı hem elgi akı,
bularka yaraşı bağırsaklık (2073)

“Bey gönülünü alçak tutMalı, eli açık olmalı, merhameti de bunlarla mütenâsip bulunmalıdır.”

Tüzü halkka köñlün bağırsak bulun,
tuçı edgülük kıl sen edgü bulun (2160)

“Bütün halka içten gelen bir merhamet göster; dâima iyilik yap ve kendin iyilik bul.”

Akı hem tüzün hem uvutluğ silig,
bağırsak bolup ked küdezse ilig (2169)

“Bey, memleketini iyice koruyabilmesi için, bir de asıl, haya sahibi, yumuşak huylu ve merhametli olmalıdır.”

Tili köñli bir hem kılınçı köni,
uvutluğ bağırsak bodunda çıını (2235)

“Sözü, gönülü bir, hareketi doğru, haya sahibi, merhametli ve halk arasında dürüst olarak tanınmış olmalıdır.”

Ayur ay bağırsak inanğu idim,

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

katırlık yerinde sığını idim (3052)

“Sonra dedi: — Ey inandığım, merhametli rabbim; ey müşkül anlarda sığındığım rabbim.”

Ayur ay bağırsak idim sen uluğ,

açır kıldığ ilde bu yunçığ kuluğ (3117)

“Ey merhametli rabbim — dedi — sen büyüksün; bu zayıf kulunun memlekette itibârını yükselttin.”

İdi yakşı aymış kişi üdrümi,

kişiğe bağırsak kişi ködrümi (3244)

“insanların seçkini ve olgun olanı merhametli insan çok güzel söylemiş.”

Bağırsak kerek er ne bağrı süçüp,

törü berse edğü isizke açıp (3246)

“İnsan merhametli olmalı ve kötülere acıyarak, onlara şefkatle iyi yolu göstermelidir.”

Bağırsak bolur halkka edğü kişi,

bağırsak bolun bulduğ edğü başı (3272)

“iyi insan halka karşı şefkatli olur; merhametli olursan, sen de iyi insan olursun.”

Ne körklüg bolur kör bağırsaklıkın,

kadaşka kadaş körlü bolsa yakın (3298)

“Akrabanın akrabaya merhametle ve gönülden bağlı olması ne güzel olur.”

İlig me idi edğü sultânturur,

bodunka bağırsak sevüg cânturur (3458)

“Hükümdar çok iyi bir padişahtr; çok merhametli, halkın candan sevdiği bir insandır.”

Basumaz özüm bu et özni utup,

basa bir bağırsak idim sen tutup (3598)

“Ben bu vücûdu yenip, ona hâkim olamıyorum; merhametli rabbim, sen ona hâkim ol.”

Ayâ cın vefâliğ bağırsak idim,

seniñde bağırsak adın bulmadım (3771)

“Ey gerçek vefalı, merhametli rabbim, senden daha merhametli başka birini bulmadım.”

Bağırsak ol ermez özin beklese,

bağırsak ol ol kör kişiğ edlese (3933)

“Kendisini koruyan kimse merhametli değildir; merhametli insan başkalarının iyi olmaları için çalışan kimsedir.”

Bu tüş ilmi körgil bağırsak bayat,

kulı edğüsin koldı berdi âyât (4370)

“Bu rüya ilmine bak. merhametli Tanrı kulunun iyiliğini arzuladı ve ona rüyada alâmetler gösterdi.”

Yeme yakşı aymış biliglig süzük,

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

bodunka bağırsak ne köñli tüzük (4464)

“Bilgili, halka merhametli, temiz ve berrak kalpli insan çok iyi söylemiş.”

Törü bir işinde bağırsaklıkın,

saña bolğa barça kişiler yakın (4473)

“Bunların işlerini hallederken, merhametli davran; böylelikle bütün bu insanlar sana yakın olurlar.”

Yana yandru yanmak yavalık tapa,

yararmu maña ay bağırsak apa (4690)

“Heder olacak bir hayata tekrar geri dönmek bana yakışırını, ey merhametli insan.”

Negü ter eşitgil bağırsak sözi,

ünjürde turuğlı sakınuk özi (4766)

“Mağarada yaşayan, merhametli ve takva sahibi insan ne der, dinle.”

Meger bir bayat ol tükel muşsuzun,

muñuğ bildeçi ol bağırsak tüzün (4777)

“Her şeyden müstağni ancak bir Tanrı vardır; o ihtiyaçları bilir, merhametli ve halimdir.”

Ay edgü kılıklığ bütün işi çın,

maña öt erig ber bağırsaklıkın (5129)

“Ey iyi tabiatlı, inanılır ve işi doğru olan insan, bana acı, öğüt ve nasihat ver.”

Bağırsak bulun barça bodnuñ öze,

törü kıl uluğka kiçigke tüze (5197)

“Bütün halka karşı merhametli ol; büyüğeküçüğe doğruluk ile hüküm et.”

Bağırsak bulun barça yaljuk öze,

kişi yası kolma yorıma aza (5262)

“Bütün insanlara karşı merhametli ol; başkalarının zararını isteme, yolunu şaşırma.”

İliñde yiti tut közüñ kulğakıñ,

tözüke tegürgil bağırsaklıkıñ (5272)

“Memleketinde gözünü ve kulağını keskin tut; merhametini her kese ulaştır.”

Negü ter eşitgil ay aslı bedük,

bağırsak sözi tutsa asğı ked ök (5325)

“Aslı büyük olan ne der, dinle; sana acıyan insanın sözünü tutarsan, çok fayda görürsün.”

Köñül tüz özüñsüz bayatka tapın,

bodunka törü kıl bağırsaklıkın (5471)

“Hâlis gönül ve temiz kalple Tanrıya ibâdet kıl, halka merhamet ve şefkat göster.”

Anıñda bağırsak takı kim bolur,

özi kadğusın kodtı bizni kolur (5839)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

“Ondan daha merhametli kim olabilir; kendi derdini bırakmış, bizim için Tanrıdan mağfiret niyaz eder.”

Bu beyitte bağırsak kelimesi merhametli olarak kastettiği kişi peygamberimizdir.

Negü ter eşitgil bilig bergüçi,

bağırsak bu öt sav erig bergüçi (6081)

“Bilgi öğreten, nasihat ve öğüt veren merhametli insan ne der, dinle.”

Bağırsak bulun barça tınlığ öze,

tapuğ kıl bayatka köñül til tüzze (6089)

“Her mahlûka karşı merhametli ol, göntülün ile dilini bir ederek, Tanrıya ihlâsla ibâdet kıl.”

Asığlığ kişi ol kişi üdrümi,

bağırsak kişi ol bodun ködrümi (6102)

“insanların seçkini faydalı olan insandır; halk nazarında muteber kimse, merhametli olan insandır.”

Kişilik atı kör iki nejturur,

bağırsak biri bir akı nej bertür (6103)

“insanlık adını taşıyabilmek için, iki şey lâzımdır; biri merhametli olmak, biri de cömert olup mal dağıtmaktır.”

Yana ok ayur ay bağırsak kadaş,

meniñ kadğuma sen köñül kılma baş (6180)

“Odgurmuş devamla : — Ey merhametli kardeşim, benim kaygımla sen gönlünü yaralama— dedi” Bu beyitte bağırsak kelimesi kardeş için kullanılmıştır.

Negü ter eşitgil ay kılkı amul,

bayat kullarıña bağırsak köñül (6261)

“Sakin tabiatlı olan ve Tanrı kullarına karşı merhametle hareket eden insan ne der, dinle.”

Negü ter eşitgil uvutluğ tüzün,

saña ötler emdi bağırsak özün (2204)

“Haya sahibi, yumuşak huylu insan ne der, dinle; bak, acıdığı için, sana nasihat verir.”

Şefkat / Şefkatli

Şefkat: Sevecenlik.

Şefkatli: 1.Sevecen 2. zf. Sevecen bir biçimde.

Tüzün erdi alçak kılınçı silig,

uvutluğ bağırsak akı keñ elig (43)

“Asıl tabiatlı, alçak gönüllü ve güzel tavırlı idi ; haya sahibi, şefkatli, cömert ve eli açık idi.”

Bu beyitte de Peygamberimize övgüler bulunmaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

Ötemiş bolayın atası hakın,

kılayın kişilik bağırsaklıkım (1634)

“Ona şefkatle insanlık göstereyim, böylece babasının hakkını da ödemiş olurum.”

Tüzün kılık alçak bağırsak köñül,

köreyin tese kel munı kör amul (107)

“Asıl, alçak gönüllü, şefkatli ve yumuşak huylu bir kimse görmek istersen, gel, onu gör ve gönül rahatına kavuş.” Dönemin hükümdarı olan Buğra Han’a övgüler bulunmaktadır.

Takı munda yegrek ayur kör ukuş,

bağırsakka cân berse ermez üküş (1728)

“Bak, akıl bundan daha iyi söyler: şefkatli bir insana canını dahi feda etsen çok değerlidir.”

Örüg hem silig ol ne kılık amul,

kamuğ teprenürke bağırsak köñül (1852)

“Halım, selim ve sakin tabiatlıdır; o bütün canlılar için şefkat dolu bir gönüldür.”

Ögi ked kerek köñli alçak amul,

çığay tul yetimke bağırsak köñül (2473)

“O çok akıllı, alçak gönüllü olmalı; fakir, dul ve yetimlere karşı şefkatli gönül lâzımdır.”

Kamuğnı bütün tut küdezgil özün,

özünke bağırsak seniñ öz közüñ (2852)

“Her kese güven, fakat kendini gözet; sana karşı şefkatli olan, senin kendi göztündür.”

Bu tapğı üçün beg öteğü hakın,

anı edgü tutğu bağırsaklıkım (2965)

“Bu hizmetleri için bey onların hakkını ödemeli; onlara şefkatle muamele etmelidir.”

Negü ter eşitgil bağırsak kadaş,

yakınlık ulağlı köñüldeş adaş (3299)

“Akrabasına dostluk ve gönülden yakınlık gösteren şefkatli akraba ne der, dinle.”

Bu söz kim sen aydıñ bağırsaklık ol,

kadaş belgüsi hem yağuk yaklık ol (3335)

“Bu söylediğin sözler senin şefkatinden ileri geliyor; bu akrabalık nişanesi ve yakınlık alâmetidir.”

Üçünçi elig yazsa bolsa akı,

tegürse bodunka bağırsaklıkı (5904)

“Üçüncüsü açık elli ve cömert olmak, halka karşı şefkat göstermek.”

Bu künde naru sen taşırıtı turup,

bodun küçlerin kör bağırsak bolup (6259)

“Bugünden itibaren sen dışarıda halka şefkat göster ve onun derdleri ile meşgul ol.”

BAĞLI (Candan, Gönülden Bağlı)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

Bağlı: sf. 1. Bir bağ ile tutturulmuş olan. 2. Gerçekleşmesi bir şartı gerektiren; vabeste. 3. Sınırlanmış, sınırlı olan. 4. Kapatılmış olan. 5. Bir kuruluşun yetkisi altında bulunan. 6. Birinin emri altında bulunan, onun hâkimiyeti altında ola; tabi (I) 7. Köyaltı. 8. mec. Bir kimseye, bir düşünceye, bir hatraya saygı, aşk vb. duygularla bağlanan. **Bağlı kalmak** uymak, tabi olmak. **bağlı olmak 1)** tabi bulunmak. **2)** tutulmak, tutkun olmak.

Bağırsak bütün çın kılınç köni,
tili könlü tüz bolsa bilse munı (424)

“O bana candan bağlı, emniyetli, doğru ve dürüst yaradılışı, içidışı bir ve işten anlar bir kimse olmalıdır.” Bu beyit hükümdar Kün Toğdı hakkındadır.

İşim barça sındı yok ol bildeçi,
kanı bir bağırsak işim kıldaçı (1615)

“Bütün işlerim bozuldu, iş bilen yok; bana yardım edecek, candan bağlı bir insan nerede?”

Meñilig bolur beg tükkel kut başı,
bağırsak kulı bolsa kılsa işi (1881)

“Kulu candan bağlı olur ve işini yaparsa, bey memnun olur ve tam bir saadete kavuşur.”

Kamuğ işni uktuñ ma bildiñ özün,
maña ma bağırsak sen kılın sözün (1942)

“Bütün işleri artık sen anladın ve kavradın; bana da işin ve sözlerinle candan bağlısın.”

İsinür er at terk bağırsak bolur,
bağırsak kişiler tapuğsak bolur (2123)

“Hizmetinde bulunanlar ona çabuk ısınırlar ve gönülden bağlı olurlar; gönülden bağlı olan, candan adamlar severek hizmet ederler.”

Tapuğçı begiñe bağırsak kerek,
bağırsak tegüçi tapuğsak kerek (2570)

“Hizmetkârın beyine içten bağlı olması lâzımdır; içten bağlı olanında candan hizmet etmesi lâzımdır.”

Öz asğı tilemez bağırsak bolup,
beg asğı tiler künde edgü kolup (2572)

“Candan hizmet eden kimse kendi faydasını düşünmez; o her gün iyi niyetle beyin menfaati için çalışır.”

Bağırsız tusulmaz oğulda körü,
bağırsak tapuğçı tususu örü (2574)

“Candan bağlı hizmetkârın kıymeti merhametsiz ve hayırsız evlâttan, daha yüksektir.”

Bütün çın sevgili bağırsak kişi,
yakın yortsa begke küdezse başı (2585)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

“Onun başını korumak için, itimatlı, doğru, onu seven ve ona gönülden bağlı insanları beyin etrafında bulundurmalıdır.”

Kapuğ başlar erniñ bağırsaklığı,

bu yarlığ kerek ay ajunçı akı (2589)

“Kapıcıbaşı olan kimse böyle içten bağlı olmalı, ey cömert hükümdar.”

Bağırsak kerek hem közi köñli tok,

bütün çın kılığı köni bolsa ok (2607)

“Elçi gözü, gönüllü tok, içten bağlı, itimat edilir, doğru ve dürüst tabiatlı bir insan olmalıdır.”

Bağırsak tapuğçı beg aşğın tiler,

beg aşğın tilegli begin çın sever (2608)

“Candan bağlı olan hizmetkâr beyin faydasını ister, beyin faydasını isteyen beyini gerçekten sever.”

Begine asığçı bağırsakını bil,

bağırsakını bulsa özün bağırı kıl (2609)

“Bil ki, beyine faydalı olan, ona gönülden bağlı kimsedir; içten bağlı birini bulursan, onu bağırına bas.”

Közi tok kerek hem özi umdusuz,

bağırsak kerek çın özi koltğusuz (2721)

“Kâtibin gözü tok olmalı ve tamahkâr olmamalıdır; doğru, içten bağlı ve gönüllü gani olmalıdır.”

Bağırsak kerek hem oduğ sak tetig,

tetiglik bile er kılur miñ itig (2761)

“Hazinedar gönülden bağlı, uyanık, ihtiyatlı ve zeki olmalıdır; insan zekâ ile her işinde muvaffak olur.”

Bağırsak kişi ol kişi üdrümi,

bağırsakını bek tut ay er ködrümi (2768)

“İçten bağlı kimse insanların seçkinidir; içten bağlı olan kimseyi sıkı tut, ey insanların ileri geleni.”

Negü ter eşitgil bağırsak kişi,

sakış birle bek tutğu işçi işi (2777)

“Candan bağlı insan ne der, dinle; hizmetkâr işinin hesabını sağlam tutmalıdır.”

Bu işke idi çın bütün er tile,

bağırsak tapuğsak uvutı bile (2830)

“Bu iş için çok dürüst ve doğru bir insan ara; o şefkatli, işine gönülden bağlı ve haya sahibi bir kimse olmalıdır.”

Bağırsak tapuğçı bütün çın kişi,

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

begiñe yuluğlar et öz cân başı (2831)

“İçten bağı olan hizmetkâr, doğru ve dürüst insan tenini, canını ve başını beyine feda eder.”

İsinür tapuğçı bağırsak bolur,

özin emgetür beg sevinçin kolur (2978)

“Hizmetkâr böylece onu sever, ona candan bağlanır; beyinin huzûrunu temin için, kendisi zahmet çeker.”

İnançlığ bağırsak bütün sen silig,

könilik bile sen kötürdüñ elig (3063)

“Güvenilir, içten bağı doğru ve temizsin; senin bütün hareketlerin dâima doğruluk yolunda olmuştur.”

Tapuğçı talusı bağırsak bolur,

bağırsak tapuğçığ tilep kim bulur (3129)

“Hizmetkârın seçkini içten bağı olur; böyle bir hizmetkârı kim arayıp bulabilir.”

Bağırsak yok erse ajunda talu,

kişilik kaçan turğay erdi tolu (3130)

“Dünyada seçkin ve içten bağı kimseler bulunmasa idi; insanlık nasıl kemâle erişirdi.”

Bağırsak sen ök sen bu kün çin maña,

negü kılğu ayğıl bütermen saña (3486)

“Bugün bana gerçekten bağı olan sensin; ne yapmalı, söyle; sana güveniyorum.”

Negü ter eşitgil bağırsak kişi,

yakınlık ulağı tapuğsak kişi (3700)

“Yakınlık gösteren, candan hizmet eden ve içten bağı insan ne der, dinle.”

Bu yañlığ tüşüg uz yörügli bular,

biliglig bağırsak bolup edgüler (4374)

“Rüyaları böyle iyi yoran bunlardır; onlar bilgileri ve gönülden bağılılıkları ile insana iyilik ederler.”

Bağırsak kişig tut özünke yakın,

uvutsuznu özdin yırak tut sakın (5528)

“Sana gönülden bağı olan kimseyi kendine yakın tut; hayâsız kimseleri de kendinden uzaklaştır, onlardan kendini koru.”

Negü ter eşitgil bağırsak kişi,

bağırsaklıkı kör söziñe tuşı (5543)

“İçten bağı olan insan ne der, dinle; onun dili ile gönülü birdir.”

Bağırsak kişi özke küzñü bolur,

añar baksa kılk yañı tüzgü bolur (5619)

“İçten bağı olan kimse insana ayna olur; insan ona bakarak, tabiat ve tavrını düzeltebilir.”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

Bağırsak kadaşım sen emdi maña,
yarağı negü ol ayu ber toña (5720)

“Sen benim candan bağı kardeşimsin; ey kahraman, söyle, ne yapmak lâzımdır.” Bu beyitte bağırsak kelimesi kardeş sevgisi için kullanılmaktadır.

Seniñde bağırsak adın yok maña,
inanıp ısanurmen emdi saña (5847)

“Bana karşı senden daha bağı bir kimse yoktur; ben imdi sana inanır ve itimat ederim.”

Yana aydı ay çın bağırsak kadaş,
barırmen udu sen kelir sen adaş (6084)

“Yine dedi; — Ey gerçekten bana bağı kardeşim, ben gidiyorum, benim arkamdan sen de geleceksin.” Bu beyitte de bağırsak kelimesi kardeş kelimesi için kullanılmıştır.

Yakınlık yağıkluk yıratı kadaş,
bağırsaklıkın kodtı edgü adaş (6468)

“Akrabalar arasından yakınlık ve kardeşlik uzaklaştı; artık candan arkadaşlık kalmadı.”

Yakın/ (Daha İyi) Anlar

Yakın: sf.1. Az bir ara ile ayrılmış olan (zaman veye yer), uzak karşıtı. 2. Küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan. 3. Aralarında sıkı ilgi bulunan. 4. Benzeyen, andıran, yaklaşan. 5. Erişmesi, olması zaman bakımından yaklaşmış olan. 6. a. Uzak olmayan yer: Yakınıımızda otururlar. 7. a. Aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba. 8. zf. Uzak olmadan.

Kişi sözler ök kör kişiniñ sözi,
kişide bağırsak öz işke özi (516)

“Bir kimsenin arzusunu anlatmağa bir başkası da tavassut edebilir, fakat insanın kendisi kendi işine başkasından daha yakındır.” Küsemış'in Aytoldı'ya Sözünden bahsetmektedir.

Bir işi yapmaya o işi yapan kişinin daha yakın olduğu söylenmektedir. O işi işin ehli olan daha iyi yapar. ?

Neçe ked kişi bolsa özke yakın,
özinde bağırsak bolurmu sakın (517)

“Ne kadar iyi ve yakın bir insan olursa olsun, düşün, insana başkası kendisinden daha candan olabilir mi.”

Bağırsak tilese özünke özün,
özünde bağırsak yok ol kes sözüñ (518)

“Eğer kendine candan bağı birini arıyorsan, sözüñ kısası, kendinden daha candan birini bulamazsın.”

Ay ilig munu men ötedim hakıñ,
tükel kıldım emdi bağırsaklıkıñ (1478)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

“Ey hükümdar, işte ben senin hakkını ödedim; bana gösterdiğin yakınlığın karşılığını yerine getirdim.”

Bağırsak tapuğcı bağır sanı teg,
bağırda yakınrak yürek kanı teg (2610)

“İçten bağlı hizmetkâr insanın bağır gibidir; belki de bağırından daha yakın, yürek kanı gibidir.”

Esen bolsa ermiş bu yalçuk özi,
tilekke tegir ay bağırsak kozi (3311)

“insan sağ olursa, dileğine ulaşmış, ey benim cana yakın kuzum.”
Özüñke bağırsak seniñ öz özüñ,
kişike inanma kesildi sözüğ (3496)

“Seni en çok düşünen yine bizzat kendinsin, insanlara güvenme; işte o kadar.” veya “Kendine en yakın senin kendi özün Başkasına inanma kes artık sözüñ.”

Kamuğda bağırsak özüñke özüñ,
köñül taplamaz işni kod kes sözüğ (3690)

“Sana her keşten daha yakın olan kendindir; gönülün tasvip etmediği işi bırak, işte bu kadar.”

Sadakat / Bağlılık

Sadakat: a. (sada:kat) Ar. Sadakat 1. İçten bağlılık. 2. Sağlam, güçlü dostluk. **sadakat göstermek** bağlı kalmak.

Sadakatli: sf. Dostluğu ve bağlılığı içten olan; sadık.

Tapın öz oğurluğ bağırsaklıkın,
tapuğda esüngil maña bol yakın (595)

“Sen uğurlu bir sadâkatle bana hizmet et; dâima kapımda bulunarak, bana yakın ol.”

Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabını görmekteyiz.

Künün turdı turğak tünün yatğakın,
tapındı kıyıksız bağırsaklıkın (608)

“Gündüz kapıcılar ve gece muhafızlar ile birlikte bulundu; dürüstlük ve bağlılıkla hizmet etti.”

Ay-Toldı'nın Hükümdara cevabını görmekteyiz bu beyitte.

Kör ay toldı ma bu ağırlık bulup,
tapındı bütün çın bağırsak bolup (763)

“AyToldı da, bu itibâra lâyük olmak için, ona doğruluk ve dürüstlük ile candan hizmet etti.”

Munu emdi artuk bağırsaklıkın,
bitip kodtum öt sav kumarı okın (1356)

“İşte şimdi, büyük bir bağlılıkla, sana vasiyetim olan öğütlerimi yazıp bıraktım, oku.”

Bağırsak kişi ol kişide çını,

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

bağırsak sözi tut bedütgey seni (1359)

“insanların hakikîsi sadakatli insandır; sadakatli insanın sözünü tut, o seni büyütür.”

Ay ilig munu men bağırsak saña,

sözüm işke tuğıl ay ersig toña (1360)

“Ey hükümdar, işte ben sana sadâkatle bağılı insanım; sözüme göre hareket et, ey merd insan.”

Bağırsaklık erdi meniñ bu sözüm,

esen kal selâmet ay körklüg yüzüm (1481)

“Bu sözlerim sana karşı içten bir bağılılığın nişânesidir; ey güzel yüzlüm, sağ ve esen kal.”

Bağırsak körürmen bu ögdülmişig,

bütünlük bile kıldı barça işig (1687)

“Ben bu Ögdilmiş'i bana sadâkatle bağılı görüyorum; her işi dürüstlük ile yerine getiriyor.”

Bağırsak kelimesi sadece bu beyitte ögdilmiş için kullanılmaktadır.

Bilirmen bu yañlığ tapuğ kıldukuñ,

bağırsaklık ol bu meni koldukuñ (1878)

“Senin nasıl hizmet ettiğini biliyorum; beni düşünmen, senin bana candan bağılılığından ileri geliyor.”

Hâciblar özele bu bolsa uluğ,

bağırsaklığın kılssa cânın yuluğ (2432)

“O diğەر hâciblere baş olsun ve sadâkatle beye canını feda etsin.”

Bu barça begiñe bağırsaklık ol,

sevinçin tilep bu tapuğsaklık ol (2568)

“Bütün bunlar beye karşı içten bağılılık ifâde eder; bu onu memnun etmek için, candan yapılması lâzım gelen bir iştir.”

Açını süçinü bağırsaklığın,

idişin küdezse ötese hakın (2905)

“Şefkat, sevgi ve sadâkatle beyin içkisini gözeterek, onun hakkını ödemelidir.”

Bu erdi saña çın bağırsaklığım,

munu sözledim men saña ay akım (4846)

“İşte bu söylediklerim sana gerçek bağılılığımın bir nişanıdır, ey cömerdim.”

Bu künde naru sen bağırsaklığın,

basut kıl maña sen ay köñli yakın (5614)

“Bugünden sonra da sen sadâkatle bana yardımda devam et, ey gönülü bana yakın olan insan.”

Negü ter eşitgil ay köñli yakın,

kişilik kılığlı bağırsaklığın (5795)

“Kalbi yakın olan ve içten bağılılık ile insanlık yolunda yürüyen adam ne der, dinle.”

Kimiñ sen aşın yese sen kıl işin,

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

bağırsaklık artur halâl ye aşın (5796)

“Sen kimin ekmeğini yersen, onun işini gör; bağlılığını gittikçe arttır ve yediğin ekmek sana halâl olsun.”

Tapuğ kıldın artuk bağırsaklıkın,

ötedin maña sen tuz etmek hakın (5889)

“Sen bana büyük bir sadâkatle hizmet ettin ve yediğin tuzekmek hakkını ödedin.”

Samimi/ Samimiyet

Samimi: sf. (sami:mi) Ar. Samimi 1. İçten (duygu vb.). 2. Açık yürekli. 3.Yapmacıksız. 4. zf. İçli dışlı, senli benli olarak. Samimi olmak 1) içten, açık yüreklilikle davranmak. 2) içli dışlı olmak.

Samimiyet: a. (sami:miyet) Ar. Samimiyet 1. İçtenlik. 2. Açık yüreklilik. 3. Senli benli olma durumu.

Hakikat tapındı bağırsaklıkın,

ilig tuttu künde öziye yakın (953)

“Doğruluk ve samimiyetle çalıştı; hükümdar da onu günden güne kendisine yaklaştırdı.”

Negü ter eşitgil bağırsak kişi,

bağırsaklık ol kör kişilik başı (1357)

“içten bağlı olan samimî insan ne der, dinle; insanlığın başı bu samimiyettir.”

Bağırsak kişiniñ sözi tut savı,

bu söz sav saña bolğa devlet avı (1358)

“Samimî insanın sözüntü ve öğüdünü tut; bu söz ve öğüt sana bir devlet ağı olsun

Bağırsak üçün sen bütermen saña,

bağırsaklıkın ay bu sözler maña (1944)

“Bana içten bağlı olduğun için, sana inanıyorum; sözlerime samimiyetle cevap ver.”

Negü ter eşitgil bağırsak sözi,

bu söz işke tutğıl ay ajun tözi (2758)

“Samimî insan ne der, dinle; ey dünyanın temeli, bu söze göre hareket et.”

Ne körklüg bolur kör bağırsak kadaş,

kadaşka yağukluk ulasa adaş (3297)

“Akrabaların birbirine candan yakınlık ve samimiyet göstermeleri ne güzel şeydir.”

Sadık

Sadık: sf. (sa:dık) Ar. sadik 1. Sadakatli. 2. esk. Doğru, gerçek. **sadık kalmak** birine, bir şeye bağlılığını sürdürmek, bağlı kalmak.

Bağırsak tapuğçı tükel ol bolur,

öz aşğın kodup kör beg aşğın kolur (1879)

“Sâdık ve tam hizmetkâr kendi nefsinin değil, beyin menfaatini gözetendir.”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

Bağırsakka aytur kişi öz sözin,

bağırsak yuluğlar kişike özin (1943)

“insan işini kendisine candan bağlı olana danışır; sâdık insan kendisini başkası için feda eder.”

Kapuğ başlar er ked bağırsak kerek,

teni cânı birle tapuğsak kerek (2529)

“Kaptıcıbaşı olan insan çok sâdık olmalı ve bu hizmeti canla başla benimsemiş bulunmalıdır.”

Tapuğsak bir özkey bağırsak kulu,

bekütür yarı künde beglik ulı (2571)

“Candan hizmet eden sâdık ve candan bağlı bir kulun hizmeti beyliğin temelini gündengüne sağlamlaştırır.”

Bağırsak tapuğçı eşik yastanur,

tiledükte tutçı kapuğda-turur (2727)

“Sâdık hizmetkâr eşiği yastık yapar ve her istenildiği zaman kapıda hazır bulunur.”

Bağırsak tapuğçı kör özkey bolur,

bu özkey tapuğçı begin bay kılur (2767)

“Sâdık hizmetkâr sâdık olur; sâdık hizmetkâr beyini zengin eder.”

Bağırsak kerek ked begini sever,

uvutluğ kerek ked özini yığar (2867)

“Aşçıbaşı sâdık olmalı ve beyini çok sevmeli; nefesine hâkim ve haya sahibi bir kimse olmalıdır.”

Bütün çın bağırsak közi köñli tok,

köni bolsa kılkı mesel atğu ok (2885)

“Güvenilir, doğru, sâdık, gözü ve gönülü tok, tabiatı da atılan ok gibi doğru olmalıdır.”

Ay elig kaç işke er üdrüm tile,

bağırsak közi tok uvutu bile (2927)

“Ey hükümdar, şu bir kaç işe sâdık, gözü tok ve haya sahibi, seçkin insanlar ara.”

Beg içtin bolur körgü taştın közi,

bağırsak kulu ol közi hem sözi (3124)

“Bey içeridedir, onun dışarıdaki gözü, sâdık kuludur; o beyin hem gözü, hem sözüdür.”

Bağırsak kuluğ bulsa begler tilep,

anı tutğu altın kümüşke kalap (3127)

“Beyler arayıp, sâdık bir kul bulurlarsa, onu altın ve gümüş mahfaza içinde tutmalıdırlar.”

Bağırsak kerek kul begiğe açır,

anı ötrü begler açınsa tegir (4081)

“Kul sâdık olmalı ve her vakit beyini korumalıdır; ancak böyle kullara beylerin ihsanda bulunmaları doğru olur.”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

Kişi bar kalın bod boğuz ağruki,

köni çın bağırsak yok ol ay akı (5095)

“Etrafımda geçinen kalabalık bir insan kütlesi var; fakat bunlar arasında, ey cömert insan, doğru, dürüst ve sâdık kimse yoktur.”

Gönülden /İçten / Severek

Gönül: a. 1. Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. Kalpte oluşan duyguları kaynağı; dil (II), içeri, yürek. 2. mec. İstek. 3. mec. Sine.

İçten: sf. 1. Her türlü çıkar düşüncesinden uzak; ılım ılım, içtenlikli, kalpten, yürekten, kalbi, samimi. 2. zf. Her türlü çıkar düşüncesinden uzak bir biçimde davranarak; derinden, sargın.

Erig tapnuru kim bağırsak seve,

tapınmaz kayusu yoriğli yava (2543)

“Kim gönülden, severek hizmete gayret ediyor, kim hizmet görmeyerek, boşuna geziyor.”

Eşitgil yana bu meniñ sözlerim,

könülke alın ay bağırsak erim (3914)

“Benim bu sözlerimi de bir kere dinle; ey temiz kalpli insan, bunları iyice düşün.” veya “Dinle yine de benim sözlerimi İyice düşün ey içten insan.”

Vefa

Vefa: a. (vefa: Ar. vefa’ Sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağlılığı.

Bağırsak tapuğçı beg aşğın tiler,

teni cânı mâlın begiñe ular (2728)

“Vefalı hizmetkâr beyin faydasını ister; tenini, canını ve malını beyine feda eder.”

Bağırsak kişi yok ajunda tiledim,

bağırsızka köñlüm negü teg ulayı (6576)

“Aradım, dünyada candan bağlı bir insan yoktur; vefasız kimselere nasıl gönül bağlayayım.”

Sevgili

Sevgili: a. 1. Gönülden sevilen, gönül verilmiş olan kimse; habip, manita, yavuklu, yâr. 2. sf. Sevgi ve bağlılık duyulan. Bağırsak kelimesi burada kardeş için hitap olarak kullanılmaktadır.

Bağırsak kadaşım sen ök sen yakın,

keñeş ber ötegil kadaşlık hakın (3483)

“Sevgili kardeşim, bana yakın olan sensin; bir fikir ver, kardeşlik hakkını yerine getir.”

Bağırsak kelimesi burada kardeş için kullanılmaktadır.

Can-ı Gönülden(İsteyerek)

Canıgönülden: zf. (ca:nıgönülden) 1. İçtenlikle. 2. Çok isteyerek.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

Ne törlüg bu işke tegir erse öz,

bağırsaklığın teg yaruk kılğa köz (4134)

“Her hangi bir işe memur edildiğin vakit, o işi can ve gönülden yap; bu seni mesûd eder.”

Hürmet

Hürmet: a. Ar. hurmet Saygı. hürmet etmek saymak, saygı göstermek.

Orun kıldı artuk öziğe yakın,

ağırladı aşru bağırsaklığın (5038)

“Kendisinin yanbaşında yer verdi, ona aşırı bir iltifat ve hürmet gösterdi.”

Muhabbet ve İhlas

Muhabbet: a. Ar. Mahabbet 1. Sevgi 2. Yârenlik.

İhlas: a. (ihla:sı, l ince okunur) Ar. Ihlas 1. Temiz sevgi ve yürekten bağlılık. 2. Katışıksız, tam doğruluk. 3. din b. Kulun ibadet ve davranışlarının içten ve samimi olması.

Bu kün ol iligke bağırsaklığın,

duâ tilde kesmez ne köñli yakın (5838)

“Bugün o hükümdara, muhabbet ve ihlâs ile, dâima duâ etmektedir.”

İyilik

İyilik: a. 1. İyi olma durumu; salah. 2. Karşılık beklenilmeden yapılan yardım; kerem, ihsan. 3. Sağlığı yerinde olma durumu. 4. Yarar veya elverişlilik; nimet.

Tirigde bağırsak özüm bolsunı,

özümde kedin bu sözümlü kalsunı (6086)

“Henüz hayatta iken, sana bir iyiliğim dokunsun; ben gittikten sonra bu söz de benden kalsın.”

SONUÇ

Türkçe tarihi devirler boyunca birçok evreden geçmiştir. Türkçeyi yazılı bir kaynağa dayandırdığımız evre Eski Türkçe evresidir. Eski Türkçe evresinin akabinden Orta Türkçe evresi gelir ve Orta Türkçe dönemin yazı dilleri Karhanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesidir. Karahanlı Türkçesi dönemi eseri olan Kutadgu Bilig edebi açıdan dönemin en önemli eseridir. Yusuf Has Hacıp eserini 11. yüzyılda yazmış olup 6645 beyitten oluşmaktadır. Eserini dönemin hakanı olan Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunmuştur. Şairi takdir eden hakana ona “görevlerin en incesi olan” has hâcib ünvanını vermiştir. Eserde dört sembolik karakter bulunur. Bunlar: Kün Togdı (Adalet), Ay Toldı (Baht), Ögdilmiş (Akıl), Oğurmuş (akıbet)'tır. Eser bu sembolik karakterler etrafında cereyan eder.

Eski Türkçe döneminden itibaren hem bağırsak (merhamet) hem de bağırsuk (bağırsuk, bağırsuk) (organ olan bağırsak) şekillerini gördüğümüz kelimelerin Eski Türkçeden Harezmi Türkçesi dönemine kadar farklı anlamlara geldiğini ancak Harezmi Döneminden sonra bu farklılığın kaybolduğu tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde bu kelimeyi incelediğimizde sadece organ ismi olarak yaşadığını görmekteyiz. Kutadgu Bilig'de bağırsak sözcüğü esirgeyen, merhamet/(li), şefkat/(li), bağlı (candan, gönülden bağlı), yakın/daha iyi anlamak, sadakat/ bağlılık, samimi/ samimiyet, sadık, gönülden/ içten/ severek, vefa, sevgili, canı gönülden (isteyerek), hürmet, muhabbet ve ihlâs, iyilik gibi anlamlarda kullanıldığı görülmüştür.

KISALTMALAR

EDPT An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

- KT Karahanlı Türkçesi – Türkçe İlk Kur'an Tercümesi
DLTI Divânü Lugâti't Türk c. I
DLTII Divânü Lugâti't Türk c. II
KB Kutadgu Bilig
DH Dîvân-ı Hikmet
NF Nehcü'l-Ferâdis, Uştmahlarnıñ Açuk Yolu
HKT Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile
KE Kısasü'l-Enbiyâ
MM Mu'inü'l Mürid
HŞ Hüsrev-i Şirîn
MN(2) Muhabbet-Nâme
DM Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugatit-Türkiyye
GT Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân Bit-Türkî)
Kİ Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisani'l-Etrâk
KM Kitâb-ı Mecm'û-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mogalî
İM İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtin
TZ Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugatit-Türkîyye
KK Codex Cumanicus
MY Münyetü'l-Guzât
NŞ Kitâb Fî İlmi'n-Nûşşâb
ŞSL Şeyh Süleyman Lugatı
TS Tarama Sözlüğü
DK Prof. Dr. Muharrem Ergin Dede Korkut Kitabı II, TDK Yay., Ank. 1991
ETG A. Von Gabain, Çev. Mehmet Akalın, Eski Türkçe Grameri, TDK Yay., Ank. 1988
EUTS Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Kaş. Besim Atalay, Divanü Lugatı't-Türk "Endeks", TDK Yay., Ank. 1986
Ker Kerkük Türkçesi (Irak Türkmen), Enderun Kitabevi, Ist. 1993
KB Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig III İndeks, TKAE Yay., Ist. 1979
KG Yard. Doç. Dr. Muzaffer Akkuş, Kitab-ı Gunya, TDK Yay., Ank. 1995
Mar. Zeynep Korkmaz, Sadru'd-dîn Şeyhoğlu Marzubân-Nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), A. Ü. DTCF Yay. 1973
SN Cem Dilçin, Süheyl ü Nev-Bahar, İnceleme-Metin-Sözlük, AKM Yay., Ank. 1991
ŞŞÇ Dr. Zuhâl Kültürâl, Dr. Latif Beyreli, Şerîfi Şehnâme Çevirisi, TDKYay., Ank. 1999
Telf Tellafer ağzı (Irak Türkmen)
Kr. TS Kerkük Türkçesi Sözlüğü
KKlp Karakalpak Türkçesi
Alt. Altay Türkçesi
YUyg. Yeni Uygur Türkçesi
Az. Azerî Türkçesi
Kzk. Kazak Türkçesi
Özb. Özbek Türkçesi
Bşk. Başkurt Türkçesi
Kırg. Kırgız Türkçesi
Tuv. Tuva Türkçesi

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 1 p. 45-68 Summer 2024

KAYNAKÇA

- Akçeşme, Furkan(2019). *Karahanlı Türkçesinin Söz Varlığı*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atalay, Besim (1985). *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Başdaş, Cahit (2004). Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S 5, s. 53-64.
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çubukçu, Melek (2020). Kutadgu Bilig’de sevgi ifadeleri. *Çukurova Araştırmaları*, C 6, S 2, s. 314-339.
- Ekmen, Botan Cudi (2018). *Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Organ Adları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, Hülya Arslan (2014). Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü - Etimolojik Sözlük Denemesi- I (A-N)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, Galip (2008). *Karahanlı Türkçesinde Fiil*, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, Nevzat. Sucuk Sözü Üzerine, *Dil Araştırmaları*, Güz 2020/27: 21-29.
- Toparlı, Recep (1993). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Erzurum.
- Tarama Sözlüğü I (A-B)(2019). Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Türkçe Sözlük A-J (2023). Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Türkçe Sözlük K-Z (2023). Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 26.cilt Kutagu Bilig Maddesi s.478.
- Ünlü, Suat (2012). Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, Suat (2013). Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Üşenmez, Emek (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıp, Yusuf Has. Kutadgu Bilig, Gençlik Spor Yayınları (Günümüz Türkçesine uyarlayan Muzaffer Tunçel), Ankara, Aralık 2019.
- WordPress.com (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2024). kutadgubilig.pdf (wordpress.com)